
Com mesurar la ciberviolència de gènere? Validació d'un instrument i resultats

How can gender cyberviolence be measured? The validation of an instrument and some results

Trinidad Donoso Vázquez,^a M. José Rubio Hurtado^b

i Ruth Vilà Baños^c

^a Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: trinydonoso@ub.edu

^b Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: marisebegues@gmail.com

^c Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: ruth_vila@ub.edu

Data de recepció de l'article: 25 d'octubre de 2021

Data d'acceptació de l'article: 09 de novembre de 2021

Data de publicació de l'article: 29 de març de 2022

DOI: <https://doi.org/10.2436/20.3007.01.171>

Resum

L'objectiu de l'estudi és presentar un instrument de mesura sobre la ciberviolència de gènere i analitzar les percepcions i experiències d'adolescents, així com les respostes davant d'aquestes violències.

S'ha dissenyat un qüestionari dirigit a 3.043 adolescents procedents de Catalunya, Aragó, Galícia, Andalusia, Illes Balears i Canàries. Entre els resultats destaca que els i les adolescents creuen que hi ha més violència en línia que fora de línia; i perceben les accions més directes i evidents lligades a la violència sexual, però, en canvi, les conductes que menys es perceben com a violentes són aquelles en què la dona és tractada com a objecte sexual i, especialment, no es perceben com a violentes les conductes de control que s'exerceixen sobre la parella a través dels entorns virtuals. Les respostes dels i les adolescents són passives davant les ciberviolències de gènere.

Es conclou amb l'adequació de l'instrument presentat i amb la necessitat de realitzar intervencions educatives per preparar els i les adolescents davant la ciberviolència de gènere.

Paraules clau

Gènere, ciberviolència, adolescència, Internet, qüestionari, victimització.

Abstract

The aim of this study is to present an instrument for measuring gender cyberviolence and to analyze the perceptions and experiences of adolescents, together with their responses to such violence.

For this purpose, a questionnaire was addressed to 3,043 teens from Catalonia, Aragon, Galicia, Andalusia, the Balearic Islands and the Canary Islands. The results show that adolescents believe that there is more violence online than offline. They are aware of the most direct and obvious actions related to sexual violence, although behaviors that are less frequently perceived to be violent are the treatment of women as a sexual object, and in particular, the controlling of a girlfriend's or boyfriend's online behavior. The responses of the adolescents to gender cyberviolence are passive.

It is concluded that the instrument is appropriate for measuring gender cyberviolence and that educational interventions are necessary to prepare adolescents for this phenomenon.

Keywords

Gender, cyberviolence, teenagers, Internet, questionnaire, victimization.

1. Introducció

El canviant panorama de la tecnologia proporciona contínuament nous mitjans pels quals es pot infligir dany. Aquests desafiaments fan que la investigació en aquesta àrea sigui difícil però al mateix temps necessària. Els resultats de les recerques poden ajudar professionals de l'educació, planificadors d'estudis, polítics i qualsevol altra classe d'agent educatiu o social a actuar d'una manera adequada i vàlida en les intervencions amb adolescents i joves.

La investigació en aquest àmbit s'ha centrat sobretot en la ciberviolència entre adolescents (Backe et al., 2018) i en poca mesura en la ciberviolència de gènere. Entenem per ciberviolència de gènere la violència contra les dones (i qualsevol persona que s'aparta de la normativitat patriarcal) dins dels espais virtuals, expressada a través de qualsevol acte de violència que resulti o pugui resultar en dany o sofriment físic, sexual o psicològic, incloses les amenaces de tals actes, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, ja sigui en públic o en privat (Organització de les Nacions Unides [ONU], 1993).

Accions com assetjament per mitjans digitals (controlar, amenaçar, pressionar o coaccionar una parella), venjança pornogràfica, insults de gènere, sèxting sense consentiment, amenaces d'extorsió sexual i *doxing* són les més habituals en la ciberviolència de gènere.

Un dels problemes que presenta la recerca en l'àmbit de la ciberviolència i de la ciberviolència de gènere és l'ús de diferents paràmetres per mesurar el fenomen, per la qual cosa resulta difícil establir resultats sobre la seva prevalença i establir comparacions (Insituto Europeo de la Igualdad de Género, 2017; Rivers, 2013). Així, mentre hi ha estudis que se centren en unes accions, altres ho fan en altres.

L'estudi de Madigan et al. (2018) va identificar una prevalença del sèxting d'entre el 14 % i el 27 % en joves de dotze a disset anys. Mentre que Chen et al. (2019) van trobar que el 53,2 % dels adolescents admetia haver fet *doxing* a les persones que els atreïen. Fierro et al. (2013) van informar que el 12,3 % dels joves d'entre tretze i divuit anys havia rebut trucades o missatges amb insults o amenaces a través del mòbil o l'ordinador. El control de la parella sentimental a través del mòbil és molt habitual. Un 48,4 % dels participants de l'estudi de Martínez-Pecino i Durán (2019) va afirmar haver-lo perpetrat. Destaca igualment el fet que l'han exercit tant dones com homes, però les persones investigadores alerten que les dones tenen major risc de patir-lo, i les conseqüències són més negatives per a elles (Sanjuán, 2019; Estébanez i Vázquez, 2013).

La rellevància d'estudiar el fenomen de la ciberviolència la trobem en les conseqüències que comporta per a les víctimes. Les investigacions associen la cibervictimització a estrès, depressió, conductes suïcides, por, baixa autoestima, nerviosisme i frustració (Garaigordobil, 2011), a més de dificultats acadèmiques i problemes en l'entorn escolar (Ybarra et al., 2007). La investigació vincula també el fet de patir ciberviolència a emocions negatives com la tristesa, la ira, la frustració, la vergonya o la por (Kowalski i Limber, 2013). Altres estudis (Navarro-Gómez, 2017) també apunten que patir ciberviolència és una de les causes de suïcidi pròpies de la població juvenil.

El disseny d'instruments que abordin tota la complexitat de la ciberviolència de gènere és imprescindible per poder avançar en la identificació de la prevalença del fenomen en totes les seves formes i en la recerca sobre factors de risc i factors protectors per als rols d'agressor, de víctima i d'agressor/víctima. En aquest sentit, els objectius d'aquest article són presentar un instrument de mesura de la ciberviolència de gènere (i la seva validació) dirigit a adolescents d'entre dotze i catorze anys, i mostrar els resultats de la seva aplicació.

2. Material i mètodes

Es va portar a terme un estudi per enquesta, mitjançant un instrument dissenyat per mesurar la ciberviolència de gènere, aplicat en modalitat en línia. L'instrument compta amb tres dimensions i preguntes contextuais a l'objecte d'estudi, i persegueix identificar quina concepció tenen els i les joves del que és ciberviolència de gènere; tots els tipus de ciberviolència de gènere que han sofert, han perpetrat i han observat, i com han reaccionat davant el fenomen. A continuació es detallen.

- Aspectes relacionats amb l'objecte d'estudi: competències i ús d'entorns digitals, percepció d'Internet com a entorn violent, percepció d'impunitat de la Xarxa, percepció de tenir característiques personals de vulnerabilitat.
- Concepcions sobre les violències de gènere que sorgeixen de la normativitat patriarcal vers homes i dones (Arisó i Mérida, 2010), mesurades mitjançant escala Likert de cinc nivells de resposta. Vegeu l'annex.
- Experiències sofertes en els entorns virtuals que sorgeixen de la normativitat patriarcal vers homes i dones (Arisó i Mérida, 2010): referides al fet de patir, exercir o observar ciberviolència de gènere. Mesurades mitjançant escala Likert de cinc nivells de resposta. Vegeu l'annex.
- Respostes i formes d'actuar quan es pateix o s'observen conductes de ciberviolència de gènere. Vegeu l'annex.

Les escales Likert del qüestionari mostren fiabilitat en relació amb l'índex de consistència interna alfa de Cronbach i presenten validesa de contingut (Donoso et al., 2015) i validesa lligada al criteri en l'escala d'experiències com a agressor, que correlaciona positivament ($r = 0,638, p = 0,00$) amb l'escala de *cyberbullying offending* d'Hinduja i Patchin (2008), la qual està composta per nou ítems orientats a conèixer l'agressió a través d'Internet i el mòbil (alfa de Cronbach de 0,788).

La selecció de la mostra es va fer mitjançant mostratge aleatori per conglomerats, i els conglomerats són els centres de secundària de cada regió participant en l'estudi. Als centres s'hi va accedir mitjançant contacte personal amb l'equip directiu. Del total d'estudiants inclosos en la mostra, finalment van contestar 3.043 adolescents, considerant un nivell de confiança del 95,5 % per a poblacions infinites, on p i $q = 0,5$, fet que suposa un marge d'error de $\pm 0,018$. Els adolescents estan escolaritzats a 3r i 4t d'ESO i pertanyen a sis regions de l'Estat espanyol: Balears (25 %), Catalunya (24 %), Galícia (21 %), Andalusia (12 %), Aragó (9 %) i Canàries (9 %). La mostra presenta una mitjana d'edat de quinze anys, amb percentatge similar de noies i nois (52 % i 48 %, respectivament). El 26 % diu tenir parella afectiva i gairebé la meitat (48 %) creu que té alguna característica de vulnerabilitat per poder patir violència. Majoritàriament, la mostra es considera heterosexual (89 %), encara que hi ha diversitat d'opcions.

S'ha realitzat una anàlisi descriptiva de totes les variables de l'estudi, en relació amb les mesures de tendència central i desviació en el cas de les variables quantitatives i freqüències d'aparició de les categories per a les variables qualitatives.

3. Resultats

3.1. Validació del qüestionari de ciberviolències de gènere

Per a la validació de l'instrument s'ha dut a terme una primera aplicació pilot a un grup d'estudiants d'educació secundària obligatòria, i per a la validació de les escales de ciberviolència de gènere s'ha comptat amb el judici d'experts.

En primer lloc, la prova pilot ha tingut com a finalitat conèixer el grau d'adequació de diferents aspectes de l'instrument als destinataris: adequació de la formulació de les

preguntes, adequació del lèxic, adequació de les opcions de resposta dels ítems en funció de l'experiència dels destinataris i adequació del temps de resposta. Per això el qüestionari s'ha aplicat a una mostra de tretze estudiants d'un institut d'educació secundària de Barcelona (sis noies i set nois) de quart curs. Als estudiants se'ls va explicar l'objectiu de la investigació i el concepte de ciberviolència de gènere i se'ls va demanar que contestessin el qüestionari de manera individual i que anotessin tot el que no entenguessin. En acabar, se'ls va demanar, de forma grupal, que comentessin els aspectes millorables de cadascuna de les preguntes i les seves opcions de resposta. El temps de resposta del qüestionari va oscil·lar entre els deu i els vint-i-cinc minuts (17,5 de mitjana), un temps considerat adequat per a l'aplicació definitiva. Els resultats mostren que l'instrument és adequat, ja que els estudiants no van tenir dificultats importants per contestar-lo, tot i que van proposar algunes modificacions relacionades amb el lèxic i l'ampliació d'algunes opcions de resposta.

En segon lloc, mitjançant judicis d'experts, s'ha perseguit conèixer el grau d'adequació dels ítems als indicadors dins de les escales grau de percepció de la violència de gènere en els entorns virtuals, experiències de violència de gènere en els entorns virtuals i tipus de respostes davant la violència de gènere en els entorns virtuals; les tres escales del qüestionari relacionades directament amb la ciberviolència de gènere. La validació s'ha dut a terme mitjançant el judici d'experts, hi han participat quatre persones expertes de l'àmbit de la violència de gènere procedents tant del context universitari com del professional, les quals han valorat tres aspectes de cadascun dels ítems: univocitat (referida a la unidimensionalitat de l'ítem), pertinença (referida a la relació lògica de l'ítem amb la subdimensió en la qual es proposa) i importància (referida al pes que té l'ítem amb la subdimensió en la qual es proposa), mitjançant una escala d'1 a 3, on 1 és la mínima possessió de la característica i 3, la màxima. Les expertes també van poder fer comentaris de tipus qualitatiu o suggeriments. La valoració va resultar en general alta per als ítems de totes les dimensions, amb mitjanes pròximes a l'interval teòric superior.

A l'escala 1, la dimensió que totes les expertes consideren que posseeix els ítems més adequats (rep la màxima puntuació de forma unànime) és «patrons estètics establerts per a les dones». I en l'escala 2 i 3, «transgredir l'heteronormativitat sexual obligatòria: homosexualitat, transsexualitat» i «estereotips i violència associada a mites de l'amor romàntic: fidelitat, gelosia, possessió». La dimensió que rep la puntuació més baixa és «apartar-se de la normativitat sexual femenina» de l'escala 1. També cal destacar que algunes expertes no han contestat algunes dimensions, que han quedat amb absència de puntuació. Entre els suggeriments realitzats per les expertes, destaquen els d'una experta en relació amb augmentar el nombre d'ítems pel que fa a estereotips, o adequar la redacció d'alguns ítems perquè puguin ser contestats igualment per nois i noies.

3.2. Resultats de l'aplicació del qüestionari de ciberviolència de gènere

a) Preguntes relacionades amb l'objecte d'estudi: usos, riscos i competències tecnològiques

Els recursos més utilitzats pels i les adolescents són WhatsApp, Instagram i YouTube, en general. El 92 % diuen utilitzar Facebook cada dia; el 61 %, Instagram, i el 58%, Youtube. Els recursos en els quals es percep un major risc de patir violència són Facebook, Whatsapp, Ask.fm i Instagram, recursos que permeten una interactivitat, en

canvi, YouTube destaca per ser percebut amb menor risc. En general, els i les adolescents perceben risc en algunes conductes en línia, entre les quals destaquen «posar informació personal a la Xarxa» o «xatejar repetides vegades amb una persona de la qual no tens indicis de qui és». Però no perceben tan perillós penjar fotos o vídeos personals.

D'altra banda, destaca el fet que un percentatge important d'adolescents percep que té competències digitals relacionades amb la seguretat a la Xarxa, la funció més coneguda és la de bloqueig de persones i la més desconeguda, la de desactivació de la geolocalització del mòbil.

Majoritàriament, la mostra estudiada creu que hi ha més violència en línia que fora de línia, el 90 % dels i les adolescents així ho manifesten. A més a més, el 85 % pensa que no es castiga en general les persones que actuen de forma il·legal o perjudicial a la Xarxa. Davant d'aquesta situació, una gran proporció d'adolescents opina que cal que s'intervinguí davant els delictes en línia. Concretament, més del 90 % creu que hi hauria d'intervenir, en primer lloc, la policia o, en segon lloc, un organisme especialitzat en violència a Internet. En tercer lloc, els adolescents assenyalen la família i una mica més de la meitat, les amistats. El 62 % creu que l'escola no hi hauria d'intervenir.

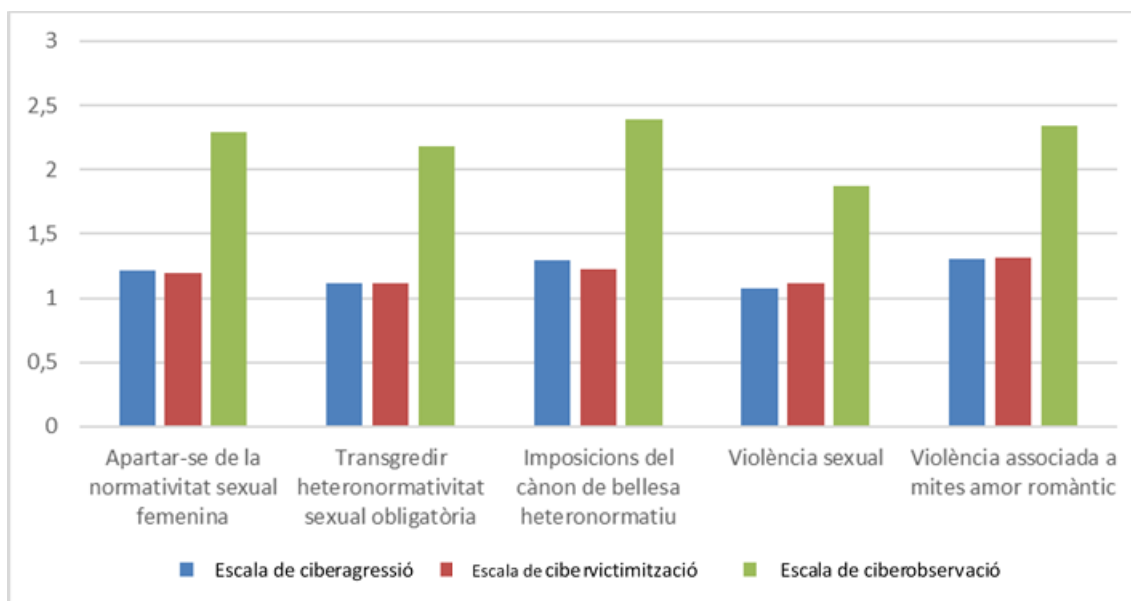
b) Concepte i experiències en ciberviolència de gènere

Els i les adolescents tenen una elevada consciència del que és violència de gènere en entorns virtuals, per tant, saben interpretar com a violència les manifestacions d'aquesta. Les conductes que menys es perceben com a violentes són aquelles conductes en les quals les noies no s'ajusten al patró de sexualitat femení marcat, com ara una noia que presumptament té diverses parelles, una noia provocativa o una noia que s'aparta del cànon de bellesa femení imposat, ja sigui perquè el seu físic s'aparta de la cultura de la hipersexualització o bé perquè és tractada com a objecte sexual en algunes pàgines web. Finalment, tampoc es percep com a conducta violenta el control que s'exerceix a través d'entorns virtuals a la parella.

En general, la mostra afirma que ha observat conductes violentes en major mesura del que ha estat víctima o persona agressora (tal com es resumeix en el gràfic 1).

GRÀFIC 1

Puntuacions de les escales d'experiències en ciberviolència de gènere (1-5)

FONT: Elaboració pròpia.

Les agressions es tradueixen, en major mesura, a penjar fotos o vídeos humiliants de noies obeses o lletges, mostrar la dona simplement com a objecte sexual, ficar-se amb un noi per tenir un físic poc masculí i totes les conductes associades als mites de l'amor romàntic. La victimització es dona majoritàriament en les mateixes conductes d'agressió. I pel que fa a les conductes d'observació, totes tenen la freqüència més alta, excepte l'assetjament sexual directe i indirecte, que tenen la freqüència més baixa.

c) Respostes davant la ciberviolència de gènere

Els i les adolescents actuen de forma variada davant les violències de gènere en entorns en línia, com a víctimes o com a observadores i observadors. Un preocupant 24 % actua de forma passiva quan és víctima d'aquestes situacions, mentre que un 38 % també actua de forma passiva quan observa la violència en altres persones.

Entre les respostes més freqüents quan se senten víctimes de ciberviolència de gènere, observem que el 34 % bloqueja el perfil o el telèfon de l'agressor/a, i un 10 % ha demanat a l'agressor/a que pari. Només el 7 % ho explica a la família o altres persones adultes.

Entre les respostes més freqüents quan els i les adolescents observen la violència de gènere en el seu entorn en línia, cal destacar que el 59 % ajuda la víctima i que un 38 % no intervé. De forma minoritària, un 3 % col·labora amb l'agressor/a ajudant-lo o animant-lo a seguir.

4. Conclusions i discussió

La ciberviolència de gènere és un fenomen rellevant que adopta diferents formes de manifestació. Davant la vulnerabilitat dels joves, especialment davant les xarxes socials virtuals, la ciberviolència de gènere s'ha de prendre en consideració de manera urgent. Disposar d'un instrument per mesurar l'abast i la vivència que en tenen els joves és fonamental per poder desencadenar accions preventives i correctives que els protegeixin d'aquest fenomen.

Els resultats mostren que el qüestionari de ciberviolències de gènere en la seva versió final (annex 1) és adequat i vàlid. Tant en la prova pilot com en la validació per judici d'experts de l'àmbit de la violència de gènere procedents tant del context universitari com professional, els resultats obtinguts en general són alts per als ítems de totes les dimensions, amb mitjanes properes a l'interval teòric superior. S'han valorat de forma positiva la univocitat referida a la unidimensionalitat dels ítems, la pertinència o relació lògica de cada ítem amb la dimensió en la qual es proposa, i la importància dels ítems segons els indicadors.

D'altra banda, els resultats obtinguts mostren similitud en alguns aspectes amb altres investigacions relacionades amb temàtiques de violència en entorns virtuals, tal com comentem a continuació. Majoritàriament, els i les adolescents creuen que hi ha més violència en línia que fora de línia, una percepció significativa, ja que les noves tecnologies formen part del nostre present i les generacions joves viuen, se socialitzen i creixen en l'espai virtual des de fa ja uns anys. En la investigació d'Estébanez i Vázquez (2013), els nois i noies reconeixen que les xarxes socials presenten un risc, per la possibilitat d'usurpació d'identitat, difusió de rumors i intimitats o realització d'insults. Tot això té conseqüències pitjors en les xarxes socials, per l'abast i difusió que té el que s'hi diu o s'hi penja. El sistema de missatgeria instantània WhatsApp i les xarxes YouTube i Instagram s'usen en major mesura. Com altres estudis han evidenciat també, aquests entorns estan entre els preferits per la població adolescent (Interactive Advertising Bureau [IAB], 2015; Purita, 2015).

La percepció sobre el que és ciberviolència de gènere es relaciona amb accions més directes i evidents lligades als estereotips de gènere, a la violència sexual i a la violència per manifestar posicions antipatriarcal. En canvi, les conductes que menys es perceben com a violentes són aquelles que s'exerceixen contra les noies que no s'ajusten al patró de sexualitat femení estipulat, o aquelles en què la dona és tractada com a objecte sexual. Segons Estébanez i Vázquez (2013), a Instagram la noies pengem més autofotos que els nois, cosa que de vegades es considera unit a la pràctica de la provocació per part de les noies, alguna cosa vista com a pròpia del seu gènere. Aquesta exposició pública de la seva imatge física fa que s'exposin també a l'acceptació, el rebuig o a comentaris negatius per part dels altres. Però, sobretot, es perceben com a menys violentes les conductes de control que s'exerceixen sobre la parella a través dels entorns virtuals. Les dades d'aquest últim tipus de violència estan en la línia de les trobades en l'estudi de Díaz-Aguado (2013), en el qual es mostra com el control abusiu a través del telèfon mòbil és el que més s'exerceix entre els i les joves. Aquest fet s'ha vist influenciat pels mites romàntics difosos a través de diferents agents socialitzadors (Estébanez i Vázquez 2010; Estébanez i Vázquez, 2013; Ferrer i Bosch, 2013). Aquests sustenten i justifiquen les relacions basades en el control i l'intercanvi de contrasenyes de les xarxes socials, com una prova d'amor i confiança en la parella. En la mateixa línia, l'estudi del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat (Miguel, 2015), evidencia que un de cada tres joves considera inevitable controlar la parella i, per consegüent, s'accepten i normalitzen determinades conductes de control. Els entorns en línia en els quals els i les adolescents consideren que es pot exercir més violència són Facebook, Whatsapp, Ask.fm i Instagram. Com han demostrat altres estudis (Díaz-Aguado, 2013) aquestes xarxes estan entre les més utilitzades per exercir l'assetjament i el control en la parella. Davant aquest fet reconegut de l'exercici de la violència en els entorns en línia, els

adolescents creuen que algú ha d'intervenir, des d'un organisme especialitzat fins la família o, fins i tot, les amistats. I exclouen l'escola d'aquesta responsabilitat.

En general, els i les adolescents afirmen que han observat conductes violentes en major mesura del que n'han estat víctimes o persones agressores. De fet, la prevalença de cibervictimització percebuda per la mostra de l'estudi és baixa (en una escala d'1 a 5, la mitjana no arriba al 2), un fet que està en la mateixa línia de l'estudi de Mindrila (2019), que va mostrar un 9% de cibervictimització en estudiants dels EUA de dotze a divuit anys d'edat.

És incongruent que hi hagi un nombre més elevat d'observadors i observadores que de víctimes i agressors/es. Sembla que els i les adolescents són més capaços d'identificar les conductes de violència quan no en són part implicada. Davant les violències de gènere 2.0 una part de la mostra actua de forma passiva quan és víctima d'aquestes situacions o quan observa la violència en altres persones.

La investigació ha evidenciat que els i les adolescents presenten concepcions i comportaments inadequats que poden contribuir a augmentar la seva vulnerabilitat davant les violències de gènere 2.0. Per eliminar aquestes concepcions i comportaments fan falta accions educatives, cal comptar amb l'escola. Aquest agent educatiu no està contemplat pels adolescents com a mediador en els conflictes derivats de la ciberviolència de gènere, un fet que atribuïm a la manca de preparació del professorat en aquesta temàtica. Per això considerem que les accions s'han de dirigir tant a l'alumnat com al professorat. El professorat ha de conèixer l'existència i la prevalença del fenomen en les seves diferents dimensions, així com les seves conseqüències, i també ha de rebre formació relacionada amb les accions que pot emprendre com a agent educatiu i mediador de conflictes. Per la seva banda, l'alumnat ha de rebre formació que l'ajudi a protegir-se del fenomen de la ciberviolència de gènere, una formació orientada a: comprendre el concepte en tota la seva amplitud i fomentar una actitud crítica; desconstruir els mites de l'amor romàntic que sustenten falses idees sobre la confiança en la parella; evidenciar les amenaces que poden trobar en els entorns virtuals; conscienciar les noies de la seva major vulnerabilitat a les xarxes socials; explicar als i les adolescents els mals usos de les xarxes socials i els seus riscos derivats, i encoratjar-los a denunciar les accions de violència implicant la família i l'escola en aquests assumptes.

5. Agraïments i finançament

En aquest article es presenten resultats parcials de la recerca «violència de gènere 2.0» (Fundació BBVA).

6. Bibliografia

- Arisó, O., i Mérida, R. M. (2010). *Los géneros de la violencia: una reflexión queer sobre la «violencia de genero»*. Egales.
- Backe, E. L.; Lilleston, P., i McCleary-Sills, J. (2018). Networked individuals, gendered violence: a literature review of cyberviolence. *Violence and Gender*, 5(3), 135-146.

- Chen, M., Cheung, A. S. Y., i Chan, K. L. (2019). Doxing: what adolescents look for and their intentions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(2), 218. <https://doi.org/10.3390/ijerph16020218>
- Díaz-Aguado, M. J. (2013). *La evolución de la adolescencia española sobre la igualdad y la prevención de la violencia de género*. Ministerio de Sanidad. Servicios Sociales e Igualdad. <http://bit.ly/2knE4Ru>
- Donoso, T., Rubio, M. J., Velasco, A., i Vilà, R. (2015). Ciberacoso en función del género: propuestas de análisis. Dins R. Casado, C. Flecha, A. Guil, M. del R. Martínez, M. T. Padilla, i I. Vázquez (ed.), *Aportaciones a la investigación sobre mujeres y género: V Congreso Universitario Internacional «Investigación y género»*, Universidad de Sevilla, 3 y 4 de julio de 2014 (p. 873-892). SIEMUS (Seminario Interdisciplinar de Estudios de las Mujeres de la Universidad de Sevilla). <http://hdl.handle.net/11441/41042>
- Estébanez, I., i Vázquez, N. (2010). *¿Proposición o imposición? Diagnóstico de la percepción y opiniones sobre la violencia sexista de la juventud de los municipios de Ondarroa y Markina-Xemein*. Sortzen Consultoría. <http://bit.ly/2ko9jfc>
- Estébanez, I., i Vázquez, N. (2013). *La desigualdad de género y el sexismo en las redes sociales*. Observatorio Vasco de la Juventud.
- Ferrer, V., i Bosch, E. (2013). Del amor romántico a la violencia de género: para una coeducación emocional en la agenda educativa. *Profesorado. Revista de curriculum y formación del profesorado*, 17(1), 105-122.
- Fierro, A., Vázquez, E., Alfaro, M., Muñoz Moreno, M. F., Rodríguez Molinero, L., Herrero, B i Farias A. (2013). Los adolescentes ante las nuevas tecnologías: ¿beneficio o perjuicio? *Boletín Pediatría*, 53 (224), 117-118.
- Garaigordobil, M. (2011). Prevalencia y consecuencias del cyberbullying: una revisión. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11 (2), 233-254.
- Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156. <https://doi.org/10.1080/01639620701457816>
- Instituto Europeo de la Igualdad de Género. (2017). *La ciberviolencia contra mujeres y niñas*. Oficina de Publicaciones. <https://data.europa.eu/doi/10.2839/09127>
- Interactive Advertising Bureau (2015). *VI Estudio sobre Redes Sociales*. <https://universoabierto.org/2016/01/11/vi-estudio-redes-sociales-de-iab-spain/>
- Kowalski, R. M., i Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53(1), [Suplement], S13-20.
- Madigan, S., Ly, A., Rash, C. L., Van Ouytsel, J., i Temple, J. R. (2018). Prevalence of multiple forms of sexting behavior among youth: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 172(4), 327-335. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.5314>

- Martinez-Pecino, R., i Durán, M. (2019). I love you but I cyberbully you: The role of Hostile sexism. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(4), 812-825. <https://doi.org/10.1177/0886260516645817>
- Miguel, V. de (2015). *Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud*. Ministerio de Sanidad. Servicios Sociales e Igualdad. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/investigaciones/2015/pdf/Libro20_Percepcion_Social_VG_.pdf
- Mindrila, D. (2019). Bullying and cyberbullying victimization and weapon carrying: A 3-step latent class analysis with a covariate and a distal outcome. *International Journal for Infonomics*, 12(1), 1854-1861. <https://doi.org/10.20533/iji.1742.4712.2019.0189>
- Navarro-Gómez, N. (2017). El suicidio en jóvenes en España: cifras y posibles causas. Análisis de los últimos datos disponibles. *Clínica y Salud*, 28(1), 25-31. <https://doi.org/10.1016/j.clysa.2016.11.002>
- Organització de les Nacions Unides. Asamblea General. (1993). Resolución 48/104 de la Asamblea General del 20 de diciembre de 1993. Declaración sobre la eliminación de la violencia contra la mujer. Purita, G. (2015). *OBS Social 2015: anàlisis de las tendencias de uso y participación en las redes sociales a nivel mundial en España*. Online Business School. <https://metode.cat/wp-content/uploads/2016/02/25.pdf>
- Rivers, B. (2013). What to measure? Dins S. Bauman, Cross, d. i Wlaker, J. (ed.). *Principles of cyberbullying research: Definitions, measures, and methodology*, 222-237. Routledge.
- Sanjuán, C. (2019). *Violencia viral: anàlisis de la violencia contra la infancia y la adolescència en el entorno digital*. Save the Children España. https://www.savethechildren.es/sites/default/files/imce/docs/informe_violencia_viral_1.pdf
- Ybarra, M. L., Diener-West, M., i Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in Internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6) [Suplement], S42-50. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.09.004>.

7. Annex

Escala de concepcions de ciberviolència de gènere

Indica en quin grau d'1 a 5 consideres que les accions següents són violentes (on 1 és gens violent i 5 és molt violent)

- a) Ficar-se amb persones homosexuals o transsexuals a Internet.
- b) Insultar a Internet una noia per no haver tingut relacions amb nois.
- c) Difondre per Internet l'orientació sexual d'algú sense el seu permís.
- d) Participar en un web en el qual es puntua el físic de les noies.

- e) Revisar diverses vegades per Internet o pel mòbil on és la parella i què fa.
- f) Obligar la parella a esborrar amics/amigues d'una xarxa social.
- g) Demanar a la parella les claus d'accés del seu correu electrònic o altres plataformes digitals.
- h) Ridiculitzar algú per la seva orientació sexual.
- i) Criticar a Internet una noia per haver tingut diverses parelles.
- j) Trucar per mòbil o enviar correus o missatges de forma insistent a una noia provocativa.
- k) Penjar i/o compartir fotos o vídeos humiliants de noies obeses o gens atractives a Internet o a través del mòbil.
- l) Enviar per correu electrònic contingut sexual no desitjat pel destinatari/ària.
- m) Mostrar la dona com a objecte sexual en alguna pàgina web.
- n) Fer xantatge a una noia a través de les xarxes socials per tenir-hi relacions sexuals.
- o) Difondre fotos o vídeos de contingut eròtic, pornogràfic o sexual, sense permís.

Escales d'experiències en ciberviolència de gènere

De les situacions següents, assenyala:

1. Amb quina freqüència ho has fet a altres persones.
2. Amb quina freqüència t'ho han fet a tu.
3. Amb quina freqüència has vist que ho facin a una altra persona.

Les opcions de resposta a les preguntes són «Mai» / «Alguna vegada» / «Moltes vegades»:

- a) Criticar a través d'Internet una noia per haver tingut diverses parelles.
- b) Assetjar una noia per ser provocativa, a través del mòbil o les xarxes socials.
- c) Ficar-se amb una noia a través d'Internet per no mostrar interès pels nois.
- d) Insultar a Internet una noia per no haver tingut relacions amb nois.
- e) Difondre a Internet l'orientació sexual d'algú sense el seu permís.
- f) Insultar a la Xarxa una persona per ser o pensar que és homosexual o transsexual.
- g) Suplantar la identitat d'algú fent-lo passar per homosexual o transsexual i ridiculitzar-lo a través d'Internet o el mòbil.
- h) Insultar una noia per tenir un físic poc atractiu.
- i) Crear, participar o consultar una pàgina web que puntua el físic de les noies.
- j) Mostrar la foto d'una noia com un objecte sexual a les xarxes socials.
- k) Dir que homosexuals o transsexuals són «malats».
- l) Amençar una noia per mantenir una relació de parella.

- m) Omplir el correu electrònic d'algú amb contingut sexual.
 - n) Aconseguir fotos d'una persona per fer-li xantatge a fi d'aprofitar-se'n sexualment.
 - o) Difondre fotos/vídeos sexy d'una noia a Internet sense el seu permís.
 - p) Ficar-se amb algú per tenir una ideologia feminista.
 - q) Expulsar algú d'un xat o un fòrum pel fet de ser dona.
 - r) Controlar la parella a les xarxes socials.
 - s) Usar la contrasenya de la parella a les xarxes socials per bloquejar amigats.
 - t) Enviar imatges o fer acudits sobre agressions contra les dones.
 - u) Revisar el mòbil de la parella per veure trucades i inspeccionar-lo.
 - v) Obligar la parella a treure fotos d'amigats de les xarxes socials o a deixar d'enviar-se missatges de Whatsapp amb algú.
- w) Ficar-se amb un noi per tenir un físic «poc masculí».

Respostes davant la ciberviolència de gènere

Quan t'ha passat a tu alguna de les situacions anteriors, com has actuat en la majoria de les ocasions?

- a) No he fet res.
- b) He canviat de mòbil, compte de correu o creat un perfil nou de xarxa social.
- c) He bloquejat el perfil o número de telèfon de l'agressor/a.
- d) Ho he explicat al meu pare, mare, professor/a.
- e) Li he demanat que pari.
- f) Li he fet el mateix.
- g) Un altre:

Quan has presenciat alguna de les situacions anteriors, com has actuat en la majoria de les ocasions?

- a) No he fet res.
- b) He defensat o ajudat la persona agredida.
- c) He animat a qui ho està fent.
- d) He ajudat a qui ho està fent.